

E) ÁLLATTENYÉSZTÉS.

I. Általában. A legelők a megye sík vidékének északi részén vannak a legkedvezőbb arányban a termő-területhez; a kisjenői és borosjenői járásokban annak 25, a világosi járásban 20°/_o-át képezik, a borossebesi, nagyhalmágyi és radnai járásokban mintegy 18°/_o-át, a ternovai járásban 13°/_o-ot, a síkság nyugati részén, az aradi, pécskai és eleki járásokban, 11°/_o-át is alig képezik a legelők a termő területnek. A hegyes vidékeken leginkább a magaslatok gerincein és lejtőin, a megye lapályos vidékén pedig a mélyebb, nedvesebb fekvésű, sokszor szikes helyeken terülnek el. A legelők gondozása általában, de különösen a községi közlegelőké, nagyon sok kívánni valót enged. A hegyi legelők hasznavehetőségét szerfelett csökkenti az, hogy becserjésednek, valamint az, hogy a vízmosások keresztül hasogatják azokat. A síksági legelőkön a vízlefolyásról nem gondoskodnak, a legelőt ellepí a tövis, a gyom s a zombékokat, vakond- és disznótúrásokat nem egyengetik el, kúttal nincsenek eléggé ellátva s azok közelében hiányzanak az árnyas delelő-helyek; kora tavasszal, késő ősszel nem kímélik azokat s rendszeren több állatot hajtának rájuk, mint a mennyi rajtok kellően megélhetne. Arról, hogy a mesterséges takarmányt nem termelik eléggé, már beszéltem, pedig a magtermelés terjedésével évről-évre több legelőt törnek fel s ezzel, ha csak az istállóaszt be nem hozzák, az állattenyésztés föltételeit semmisítik meg. A megyében a gazdaság állatállománya alig haladja meg a gazdaságban a nélkülözhetetlen számot; az uradalmak és egyes középirtokok örvendetes kivételt képeznek ugyan, de az egész megyében a depeoratio kétségtelen jeleivel találkozunk. Az 1870-iki összeírás alkalmával ugyanis 49,452, 1896-ban pedig 49,499 darab ló találtatott, hanem tekintetbe veendő, hogy a megyének akkor a mai 10 helyett csak 9 járása volt, miután a nagyhalmágyi később csatoltatott hozzá; 1870-ben 95,218 darab szarvasmarhája volt a sokkal kisebb akkori megyének, míg a mostani nagyobbak 1895-ben 91,808 drb szarvasmarháját írták össze, a mely 1896-ban 90,886-ra szállott alá. Igen nagy csökkenés mutatkozik a juhoknál, mert a megye 1870-ik évi sokkal kisebb területén 143,226 drb juh volt, míg 1895-ben 69,668 drbot számláltak, mely 1896-ban 58,095-re szállott alá. A sertések száma 1870-ben 113,011 drb volt, 1895-ben 88,638, mely létszám a sertésvész daczára 1896-ban 90,862-re emelkedett; 1870-nel szemben mindazonáltal a csök-

kenés igen jelentékeny. Csökkent a kecskék száma 19,750-ről 13,145-re. Az állattenyésztésnek ez a hanyatlása annál szomorúbb jelenség, mert úgy a kormány, valamint a gazdasági egylet is, többször tett komoly kísérletet az állattenyésztés emelésére s az újabb törvények rendelkezéséhez képest a törvényhatósági közegek is több gondot fordítanak az állattenyésztést gátló okok és nehézségek elhárítására.

II. A lótenyésztés állandó fejlődésben van. A mezőhegyesi állami méntelep a vidék tenyésztési viszonyainak a legjobban megfelelő méneket bocsátja a községek rendelkezésére. A sík vidék jómódú kisbirtokosai már mind gyakrabban vezetnek szép példányokat a lóavató-bizottságok elé. A hegyes vidéken nem ily kielégítő az állapotok; az állami ménnek sem állanak elegendő számmal rendelkezésre, meg a szegény nép sem mutat nagy kedvet azok igénybevételére. A tenyésztésből kikerülő lovak szebb példányait a lóavató-bizottságok veszik meg s a monarchia különböző helyőrségei részére szállítják el. A katonai célokra nem alkalmas állatokat részint lábön hajtják vásárról vásárra, részint vasúton szállítják Aradra, Budapestre, Szegedre, Temesvárra s más helyekre. — A népies tenyésztésben különösen a pécskaiak, kis- és német-peregiek tűnnek ki, a kik a lótenyésztési jutalom kiosztásánál megyszerte rendesen mint győztesek szerepelnek. Hivatalos adatok szerint 1896-ban 49,499 drb ló számláltatott, 191 drb kitüntetett tenyész-ménnel. — Szamar volt a megyében 160, a városban pedig 10 darab. Végül a megyében 6 darab összvért számláltak.

III. A szarvasmarha-tenyésztésnél megkülönböztetendő a fehér magyar és a színes vagy tarka marha-állomány. Egyes nagyobb, régóta gondozott tenyészetektől s az ezek befolyása alatt álló vidékek magyar-fajta szarvasmarha-állományától eltekintve, annak állapota sok kívánni valót enged; pedig úgy igavonásra, mint a szeszgyárakba ezt a fajtát nagyon keresik; annak létszáma az utóbbi években kissé emelkedett is, így pl. az 1895-ben megszámlált 46,487 darab helyett 1896-ban 56,243 darabot találtak. — A haladásnak egyik fő akadályát az képezi, hogy megfelelő minőségű és mennyiségű apaállat nincs s a tenyésztők nehezen jutnak azokhoz. A megye területén 1895-ben 300, ellenben 1896-ban már csak 275 drb magyar tenyész bikát találtak. Elégtelen a megyében a legelő, tehát a nyári táplálkozás is, kevés mesterséges takarmányt termelnek, tehát a szarvasmarha téli élelmezése szintén hiányos. A magyar-marha tenyésztésének főcélja a nagyobb, valamint a kisebb tenyészetekben egyaránt az, hogy jármos-ökröket neveljenek, mert megyénk sík vidékén igavonásra ez az edzett, erős faj szolgáltatja a legalkalmasabb jószágokat. A színes marha nagyobb tejelő képessége, a takarmány iránt mutatott szerényebb igénye folytán, továbbá, mert hegymászásra alkalmasabb, a hegyes vidéken mindinkább terjed, sőt tejelő képességé-

nek a sík vidék is mindinkább hasznát akarja venni. Ezt a fajtát használják a mezővárosi és falusi polgárok és kézművesek s a megye hegyes vidékein többfélekép elkorcsosult állapotban a szarvasmarha-állomány zömét képezi. A nyugati fajták közül különösen a pinzgauai hozatott be nagyobb mennyiségben. E behozatalt az aradi gazdasági egylet kezdeményezte; e mellett simmenthali és más fajták is hozattak be. A nagyobb gazdaságokban fajtisztaságukat megtartották, másutt azonban majd a magyar-fajtaival, majd a hegyvidéki riska-fajjal keresztezve, korcs-fajok létesítéséhez járultak. A színes-marha tenyésztésének és tartásának célja a tejtermelés, borjú-eladás és hegyi igavonó-állat nevelése, nem kis részben pedig a hústermelés. E faj a sík vidéken főleg tejelésre használtatik s a szaporulatot képező borjúk csakhamar a mészárszékre vándorolnak; ennek következtében az állomány fentartása nagyon nehéz; így pl. 1895-ben 43,327 drb, 1896-ban már csak 27,948 drb találtak. Az úgynevezett riska-faj sem mint tejelő, sem mint igavonó-faj a kívánalmaknak nem felel meg; kívánatos volna ennél fogva annak más jobb fajtával való nemesítése s különösen a pinzgauai fajbikáknak lehető terjesztése; e végből a községeket szükség esetén szorítani kellene a megfelelő állatok tartására. Az alföldi sík vidéken a kisbirtokosoknak sokkal kevesebb marhájuk van, mint a hegyes vidéken; a megye lapályos részén a szarvasmarha-állomány 59—64⁰/₀-a a kisbirtokosoké, ellenben a hegyes vidéken 79—80⁰/₀-a van a kis- és középbirtokosok tulajdonában. A fajtenyészetek közül megemlítenők első sorban a kisjenői és székudvari országos hírű magyar gulyák. Kiváló magyar szarvasmarha-tenyésztéssel bírnak még gr. Károlyi Tibor Mácsán, gr. Zselénszki Róbert Ótvenesen, Purgly János Sofronyán, Vásárhelyi László Lőkösházán, Barkassy Kálmán Álgysten, Friebeisz Miklós Kurticson, Kövér Márton Szemlakon, Kintzig János Tövisgyházán, br. Solymossy László Boros Jenőn, hg. Sulkovsky Apátiban és mások. Nem magyar-fajú kiváló tenyésztete van gr. Nádasdy Ferencznek Gyorokon, Munk H. és fiainak Szakácson stb. A nagybirtokosok és a szeszgyárok az igavonó-, illetve hízó-állatokat nem kis részben Erdélyből szerzik be, azokon kívül hizlalással középbirtokosok is foglalkoznak, a gazdaságban ki-mustrált igás állatokat ekként értékesítvén. — A hízómarha nagy része Budapest és Bécs vágóhídjaira kerül, de az aradi szeszgyárok Münchenbe, Drezdába és Mainzba is szállítanak. — Az igás sovány mustra marhát Aradra, Budapestre, Temesvárra, Szegedre, Bécsbe és Prágába szállítják. Némely évben a szarvasmarha-tenyésztésnek a kolumbácsi legyek e vidéken is nagy csapását képezik; így pl. Nagy-Halmágy vidékén 1883-ban és 1884-ben oly tömegesen jelentek meg, hogy nem csak a barmokat kellett a megtámadtatástól védeni, hanem az embereknek is bújniuk kellett az eget is elsötétítő óriási rajoktól; a hol e rovar elterjed, a mezőn nappal minden munka szünetel s csak éjjel dolgoznak a gazdák, néha

még lámpafénynél is. Végül itt még csak azt említem meg, hogy 1896-ban 6589 borz-deres szarvasmarha, 187 idegen-fajta bika, és 106 drb bivaly volt a megyében

IV. A juhtenyésztés a megyében szűk körben mozog s a mellett egyre hanyatlík, mint az e czikk elején közölt számadatokból kitűnik. Ezen állat tenyésztése ugyanis nem sok jövedelemmel jár s azért csak ott tenyésztik, hol a földet egyébire nem lehet használni. Nagyobb juhtenyésztük csak egyes uradalmaknak van, főleg a megye északi részén, a kisjenői járásban, a hol a talaj természete utalja erre a gazdaságokat; van azonban juhtenyésztés a megye keleti hegyes vidékén is. Az 1895. évi létszám 69,968 drb, az 1896. évi létszám 58,095 drb volt. A síkságon a középfinom fésűs magyar fajtát s a merinót, a hegyes vidéken pedig főleg a raczkát tartják; a merinót és a magyar fajtát jobb minőségű gyapja, a raczkát pedig azon tulajdonsága ajánlja, hogy az idő viszontagságait könnyebben elviseli. A tenyésztésnek fő czélja a gyapjúnyerés, azonkívül a tej és a hústermelés. A tejtermelés főleg a hegyes vidéken jöhet számba, a hol jó minőségű túrót készítenek. A juh-hús fogyasztása megyszerte elég nagy; igen sok bárányt vágnak le szopós korában s a köznép sok ürühúst fogyaszt. Kereskedelem tárgyát csak a nagy uradalmakban hizlalt ürük képezik, melyek nagyobbbrsz Budapestre és Bécsbe kerülnek. A megye legnagyobb juhtenyésztete József főherczeg ő cs. és kir. fensége kisjenői uradalmában van. — Említést érdemel a megye **kecsketenyésztése** is, mely leginkább a keleti hegyes vidéken üzetik tejnyerés czéljából, de nagy arányokat ott sem ölt; az állattenyésztés ezen ága is hanyatlást mutat; az 1870. évi 19,750 darabnyi állomány 1875-ig leszállott 16,496 drbra, a következő évben pedig 13,145 drbra. Legjobban el van terjedve a kecske-tartás a radnai járásban.

V. A sertésenyésztés az összes állattenyésztési ágak közül legjobban van elterjedve megyénkben s nagy mértékben túlhaladja a helyi szükségletet. Ennek okát a megye természeti viszonyaiban kell keresnünk, melyek a sertésenyésztésnek igen kedvezők. A hegyvidék nagy kiterjedésű tölgy és bükk erdőségeit alig lehet másképen értékesíteni mint makoltatással; a síkságon található nedves legelők, kukoricza-földek s a gazdaságnál előforduló hulladékok szintén igen jó táplálékot nyújtanak a sertéseknek. Uradalmak, közép- és kisbirtokosok egyaránt, szükségletüket messze túlhaladó mérvben foglalkoznak sertésenyésztéssel. 1895-ben a sertés-állomány 88,638 drb, 1896-ban pedig 90,863 drb volt. Az állomány különben ezen tenyésztési ág természetének megfelelőleg igen erős ingadozásokat mutat; nagy hatással van arra a sertésvész s a táplálék mennyisége. A faj javítására sok történik, főleg az uradalmakban, míg a kisbirtokosok inkább ragaszkodnak a tenyésztés régi, megszokott módjához. Az aradmegyei nagyobb tenyésztők Poland-China-fajt, ennek mangu-

liczával való keresztezését, fehér kondor-szőrű fajt, kisjenői fajt és tiszta mangoliczát tenyésztének leggyakrabban. A megye sík vidékének néhány helyén a fecske-hasú, barna Jurenák-fajt, a Maros-mentén a kisjenői fajt tartják nagyobb számban. Legjobb minőségű sertéseket a megye északi részében, a kisjenői és borosjenői járásokban tenyésztének. A sertések hizlalásával és javításával minden gazda foglalkozik. Azonkívül Aradon két nagyobb rendszeres hizláló is van, hol évente 8000 drb sertés hizlaltatik eladásra. A Maros völgyére ereszkedő hegyoldalak tölgyeseiben jó makktermő években sok sertést javítanak makkon is. Elek és Pankota hizlalóiból évente vagy 3000 drb hizott sertés kerül ki. A megyében hizlalt sertések feleslegét főleg Gyulára, Kőbányára, Bécsbe, Prágába, Budweisba, Brünnbe, Ruttkára, Fehértemplomba s kisebb részben Porosországba szállítják. A makkolt sertést Gyulára, Kőbányára, Bécs-Ujhelyre s Prágába adják fel. A sovány és süldő-sertéseket az ország vidéki városaiba, továbbá Budapestre, Bécsbe s Prágába küldik. — A megyében nagyobb sertéstenyésztetük van a következőknek: József fhg ő cs. és kir. fenség kisjenői uradalma, gr. Károlyi Tibor (Mácsa), Kintzig János (Tövis-egyháza), Purgly János (Sofronya), gr. Zselénszki Róbert (Ötvenes), Kövér Márton (Szemlak), gr. Nádasdy Ferencz (N.-Iratos), br. Atzél Lajos (Borosjenő), Barkassy Kálmán (Álgyest), Jakabffy István (Somoskesz), br. Soly-mossy László (Borosjenő), Vertán Ernő (Csermő), hg. Sulkovski (Barakony), gr. Wenckheim Frigyes (Székudvar), a Czárán-család (Seprős), a Kabdebó-család (Talpas), br. Simonyi Lajos örökösei, azelőtt néhai Kor-buly Béla (Medgyes), Sternthal B. fiai (N.-Pél), Vásárhelyi László (Lőkös-háza). Legnagyobb ezek közül a József fhg kisjenői uradalmában levő sertéstenyésztés, honnan évenként 2500 drb fehér mangolicza sertés kerül eladásra. Nagyobb tenyészetek még Sternthal B. fiaié, honnan 1500, Sulkovsky herczegé, honnan 1200, Purgly Jánosé és br. Simonyi Lajos örököseié, honnan külön-külön 900 sertés kerül ki évente.

A megyei állattenyésztés általános jellemzésére álljanak itt még a következő adatok: Az 1882. évi kat. összeírás szerint Aradmegyében 33,741 hold rét, 194,127 hold legelő, 32,189 hold ugar-legelő s 7353 hold legeltetett szilvás volt; a marha-állomány tehénre átszámítva 151,238 drb-nak felelt meg; 100 hold legelő és kaszáló területre tehát átlag 57 drb marha jutott.

VI. Baromfitenyésztés. A baromfitenyésztés az újabb időben előnyösen fejlődött; a népnek minden okszerűbb kalauzolás nélkül is e téren sok helyes érzéke van. A síkságon általában a tyúkfélék, a hegyes és folyók melletti vidékeken az úszhártyások tenyésztése képezi a főbb irányt. Az itteni tyúkfélék újabb időben s részben az aradi gazdasági egylet hozzájárulásával, de különben is az értelmesebb mezőgazdák kezdeményezésével a fehér és fekete langshani, a plymouth rocks, a brahmapoutra,

a fehér és sárga kochin által is kereszteztettek. Ezen utóbbi fajok tisztán is tenyésztetnek, de még mindig túlnyomó az eredeti magyar faj tyúk. Van különös borzas, van török kopasz nyakú, bóbitás stb. tyúkunk, mely aztán vegyesen, sokszor meglepőleg egy irányban is tenyésztetik. — A gazdasági egylet a langshani és plymouth fajokat egy pár éve hozta be az egyes községekbe s lehet mondani, hogy elég szép sikere lett ezen czélszerű beavatkozásnak. Ma már igen el van terjedve e két faj s különösen a plymouth-ok voltak a kedveltebbek, mert elég jó anyagot képeznek a magyarfajjal való keresztezésekre. A magyar nép például Pécskán különösen szeret a baromfiak tenyésztésével bibelődni s a tenyész-anyag kiválasztását bizonyos kedvteléssel űzi, minek az a következése, hogy a ki csak teheti, szép baromfit nevel. A magyar fajtát is ilyen tenyész kiválasztással és jól tartással — az újabb időben látható előnnyel — tenyésztik, mivel igen meghálálja a reá fordított gondozást. Testileg is a legkorábban fejlődik, emellett jó tojó, edzett és szapora faj. A pulyka tenyésztése már nem oly elterjedt. A ludak a síkságon aprók, a vizek mentén szépen fejlődött hazai fajbeliek s e nemben kevésbé terjedt a keresztezés és nemesítés kétségtelen előnye. Hegyi fajtáink többnyire tarkák. A kacsatenyésztés szintén előnyösen fejlődött, mert a nagyobb fajok keresztezése már is kezd általánossá válni. Pataki és hegyi kacsáink többnyire színesek, míg a síkságiak jobbára tiszta fehérek. — Az apró jószág tenyésztése mellett nagy a galambok száma is, mely jó házilag előállított húsfélét ad a népnek. Baromfi-üzleteink, még pedig hizlaló és szállító-üzleteink is bőviben vannak, majd minden községben kettő három is. Főleg a vasút mentén levő községek naponkint százával-ezrével szállítják az élő és koppasztott baromfiakat, tojást és tollat, ez utóbbiakat szintén nagyban. Majd minden nagyobb és haladottabb községünkben elég jól ki van a köznép körében is fejlődve a baromfi-tenyésztésből nyerhető mindenféle termék s élelmi cikk iránti üzleti kezelés érzéke. A baromfi hizlalása kevésbé szokásos, de a ludak, kacsák tömése általános. Vannak vállalkozók nemcsak a kereskedők körében, de a nép között is, kik igen ügyesek s jól értik a baromfi-üzletet.

Némi számszerű adattal e tárgyról csak Uj-Szent-Annára vonatkozólag rendelkezem. E község lakosai általában véve baromfit nagyobb mennyiségben ugyan nem tenyésztenek, mint másutt. Az ottani 3 baromfi-kereskedő azonban nagyban szállít baromfit külföldre, kivált Németországba, de készletüket nem a helyben tenyésztett állatokból szerzik be, hanem a hetivásárra a szomszéd községekből eladás céljából hozott apró jószágot vásárolják össze, nemkülönben a szomszéd községek hetipiaczait is látogatják. Üzleti forgalmuk megközelítőleg a következő: kivisznek 28,000 csirkét, 1000 kacsát, 1500 sovány libát, 3000 kövér libát és 150 pulykát. Összesen tehát 33,650 darabot. A baromfitenyésztéssel okszerűen sokan foglalkoznak Aradvármegyében. Ilyenek Hirschmann Vilmos Aradon, Atzél

Péter Magyarádon, a kik különböző kiállításokon kitüntetések is nyertek, gávai Gaal Sándor Pécskán és Barkassy Kálmán álgvest-vojvogyeni birtokain. — Az 1896. évi hivatalos adatok gyűjtése alkalmával Aradvármegyében 642,878, a városban pedig 42,091, összesen tehát 684,969 darab baromfi vétetett fel.

Erre vonatkozólag a magyar királyi államvaspályák kereskedelmi monographiája így szól: A baromfitenyésztés céljaira alakult az »Aradvármegyei első fajbaromfi-tenyésztési és baromfi-kiviteli vállalat«. A gazdasági egyesület is buzgó tevékenységet fejt ki a baromfitenyésztés és kivitel előmozdítására. A sík vidéken a baromfi-tenyésztés fő célja a fogyasztásra alkalmas csirke, kacsza és lúd tenyésztése, ellenben a hegyes vidéken a tojástermelést tekintik fő feladatnak. Baromfi-hízlalással Soborsin környékén foglalkoznak nagyobb mérvben, hol főleg ludat hízlalnak. Az élő baromfit ketreczekben, többnyire gyorsárú gyanánt, szállítják Aradra, Budapestre és Bécsbe; kisebb küldemények Poroszországba, Hollandiába és Belgiumba is eljutnak szórványosan. A hizott ludat, kacsát, kappant, csirkét és pulykát jobbára télen és ősszel, leölve és megtisztítva, hozzák forgalomba.

VII. Selyemtermelés. A harminczas években, midőn a hazai selyemtermelés viszonylag elég magas fejlődési fokon állott, Aradvármegyének is volt epreskertje, sőt filandája is, mely Szent-Annán működött. A gubók és a lemotolált nyers selyem számára a piacz biztosítva volt, amennyiben egy bécsi czég szerződésileg köteleztetett azok átvételére. Az 1848 után bekövetkezett idők alatt a selyemtermelés hanyatlásnak indult. A hatvanas években kitűzött jutalomdíjak nem voltak képesek a selyemtermelésnek tartósabb lendületet adni, főleg azért, mivel a biztos piacz hiányzott. A fejlődés csak attól az időtől fogva következett be, midőn az állam 1880-ban selyemgubó-beváltó állomásokat létesített. Ekkor lépett fel nálunk is a selyemtermelés újból, mint a lakosság figyelemre méltó keresetforrása. A meghonosodás kissé nehezen haladt; 1880-ban még semmi termelés nem volt, a következő évben már 7 községben foglalkozott azzal összesen 12 család s 12 kilogr. selyemgubót termelt; egész 1887-ig az évi termelés mindig alul maradt a 100 kilogrmon s így annak gazdasági tekintetből alig volt jelentősége; de 1887-ben már 1630 kilgr. selyemgubót termeltek e megyében s a termelés néhány évig rohamosan emelkedett; 1889-ben már a 10 ezer kilogrammot meghaladta; rövid időközben hanyatlás mutatkozott, de ismét emelkedés következett be s 1896-ban már majdnem 30,000 kilogr. gubó termeltetett. Kezdetben csak néhány község s egy-két család körében űzték azt, de a termelők köre egyre tágult; 1896-ban 77 községben 1771 család foglalkozott selyemtermeléssel. A beváltott selyemgubókért 1892-ig 68,134 frt fizettetett ki; az egyes családokra jutó átlagos kereset kedvező években a 20 frtot meghaladta. A mellékelt táblázat mind erre bővebb adatokat tartalmaz.

Aradvármegyében 3 selyemgubó beváltó-állomás van: Aradon, Soborsinban és Uj-Szent-Annán. Legnagyobb forgalma van az aradi beváltó-állomásnak, melyet Temesmegye szomszédos vidékeinek lakossága is felkeres; az itt beváltott selyemgubómennyiség az egész aradmegyei termelést meghaladja. Így pl. 1881-től 1891-ig Aradon 72,461 kilogramm selyemgubó 70,631 frt értékben, Soborsinban 4257 kgr. 3998 frt értékben, Uj-Szent-Annán 38,029 klgr. 36,706 frt értékben, mind a három állomáson együtt 114,747 kgr. 111,335 frt értékben váltattott be.

A termelés eloszlását illetőleg járások szerint megemlítjük, hogy az a legnagyobb a világosi járásban, hol 1881-től 1891-ig 21,470 kilogr. selyemgubó termeltetett; utána mindjárt az aradi járás következik 11.538 klgr. termeléssel. Jelentékeny, 5—8 ezer kiló, termelést mutatnak fel az eleki, kisjenői, pécskai és radnai járások; csekélyebb, de számottevő a termelés a borosjenői, borossebesi járásokban és Arad városában, hol 1881-től 1892-ig 1801 kiló gubó termeltetett s végül selyemtermelés alig van a ternovai és nagyhalmágyi járásokban. Legjobban el van terjedve a selyemtermelés az aradi járásban, melynek mind a 15 községében foglalkoznak azzal. A községek közül legnagyobb termelés Uj-Szent-Annán van, mely 1881-től 1892-ig 12411 klgr. selyemgubót termelt. Nagyobb termelést mutatnak fel még: Glogovác, Gyorok, Kurtics, Kúvin, Mácsa, Zimánd-Ujfalu, Zimándköz, Almás-Kamarás, Nagy-Kamarás, Szent-Márton, Kis-Pereg, Ménes, Ó-Paulis, Uj-Paulis, Magyar-Világos, Ó- és Uj-Fazekas-Varsánd és Pankota községek.

Ezekből az adatokból kitűnik, hogy megyénk selyemtermelése, tekintve azt, hogy e termelési ág csak ujabban honosodott meg nálunk, elég szép fejlődést mutat, de még igen messze van attól, hogy gazdasági életünknek valóban számottevő tényezője legyen. Nincs kizárva, hogy selyemtermelésünk egykor a lakosság egyik jelentékeny keresetforrását fogja képezni, de addig a fejlődésnek hosszú útját kell még megtennie. De a lendületes fejlődésnek a feltételei jelenleg nincsenek meg nálunk s még ezután kell azokat megteremteni. A rendelkezésre álló eperfa-állomány ugyanis nem elég nagy arra, hogy kifejlett selyemtenyésztés alapját képezze. — Legnagyobb baj, hogy sok helyen 10—20 kilométernyire kell a legközelebbi szederfáig menni. Nagyobb arányú fejlődés selyemtermelésünk terén csak úgy várható, ha szederfáink szaporíttatnak, az útlelek azzal lesznek beültetve, minden községnek lesz faiskolája és azokat járási faiskola-felügyelők fogják gondozni.

A selyemgubó-termelés Aradvármegyére területén 1880-tól bezárólag 1896-ig.

Évszám	Községek és puszták		Termelő családok	Kiosztott pete mennyiség		Eszik átlag egy termelő lőre pete		Termeltetett az egész megyében összesen selyemgubó		Termeltetett átlag egy unczia pete után selyemgubó		Kifizetett beváltási ár az egész megyében összesen		Eszik átlag egy termelő családra kereset	
	s	z á m a		kgr.	grm.	grm.	kgr.	dkgr.	kgr.	dkgr.	forint	kr.	ft	kr.	
1880	7	12	.	190	16	105	56	13	88	130	01	10	83		
1881	5	6	.	035	6	7	25	15	53	10	03	1	67		
1882	1	1	saját pete	010	5	74	73	.	.	72	75	72	75		
1883	2	2	.	045	9	1	30	3	25	2	08	1	04		
1884	4	5	.	005	3 tenyésztő saját pete	13	40	7	44	16	85	2	80		
1885	4	4	.	208	15	38	32	.	.	42	09	10	52		
1886	15	70	1	816	18	1629	82	33	71	1672	27	20	90		
1887	39	266	4	596	15	6552	60	34	01	6735	49	25	29		
1888	34	552	8	672	16	10782	30	31	30	10531	31	19	07		
1889	54	1164	19	367	14	16141	30	20	51	15867	26	13	63		
1890	58	1222	17	004	17	21079	97	30	34	20743	35	16	97		
1891	77	1372	24	320	17	13677	60	14	24	12310	92	8	97		
1892	75	1065	18	815	16	14386	50	19	63	16602	84	15	58		
1893	76	1350	22	090	14	17592	80	19	29	17076	87	12	64		
1894	79	1532	22	290	15	29266	13	33	12	28655	75	18	70		
1895	77	1771	27	290	15	29290	40	26	83	25887	12	14	61		
1896	77	1771	27	290	15	29290	40	26	83	25887	12	14	61		
ÖSSZESEN				160639		160639	98			156357	19				

VIII. A méhészet. Aradvármegye és Arad szab. kir. város méhészetének multja Abend András, jelenleg VI. kerületi méhészeti vándortanító, nevéhez fűződik. Az ő érdeme első sorban, hogy a megyében és városban az megerősödött és lépést tartva az általános haladással, számot tevő jövedelmi forrássá lett. Abend András a forradalom lezajlása után Aradon telepedett meg. Iparos volt; az elemi iskola elvégzése után mindjárt az élet nehéz küzdterére lépett ki, de fáradságos munkája mellett folyton tanult idehaza és a külföldön s mint művelt iparos nagy tiszteletben állott. A méhtenyésztés iránti vágya falura vitte, Aradról Csanádmegye Kevermes községébe költözött, hol kizárólag a méhtenyésztésnek élt. Nagy méhészete volt, melyet kiváló szakértelemmel és jövedelmezőleg kezelte s nagy lendületet adott annak, midőn Dzierzon üzeme hazánkba is beszivárgott. Ámbár Abend Andrást vagyonszája és méhészete más vármegyéhez fűzte, aradi maradt ő szívvel és lélekkel s a mi jót, hasznosat méhei körül észlelt és tapasztalt, nem késett azt átplántálni aradvárosi és aradvármegyei ismerősei közé. Méhészeteket rendezett be s kezelte azokat mindaddig, míg alkalmas kezelőre rábízhatta. Fáradságot nem ismerve, vándorolt faluról-falura, birtokról-birtokra, oktatott elméletileg és gyakorlatilag s egyik méhest a másik után rendezte be. Már akkor apostola volt ő az okszerű méhtenyésztésnek. Érdemeinek jutalmát megtalálta, mert a midőn a méhtenyésztés tanítása a kormány által meghonosított, mint méhészeti vándortanító a VI-ik kerületbe, Erdélybe, jutott, hol még most is tevékenyen működik. — Arad szab. kir. városában a 60-as évek elejétől kezdve egészen az 1880-ik év végéig első méhészeti szaktekintély volt Prohászka Ferencz városi gazda. A méhtenyésztés ismereteibe sok másokkal együtt, őtet is Abend András vezette be. Kasokkal és Dzierzon-féle keretekre berendezett kaptárokkal méhészkedett. A kaptárnak két keretsora volt, 25.⁵ cm. széles és 25.⁵ cm. magas keretekkel. Kivüle a városban méhészkedtek még: Menessághy János rendőr-kapitány, Brunhuber Nándor építőmester, Leopold Mór szeszgyár tulajdonos stb. és a hetvenes években az élénk szellemű Paradeyser Lajos, a ki Aradon méhészeti szakmunkát is irt; a megyében báró Tomassich Imre és Vásárhelyi László lőkősházi nagybirtokosok, Uj-Szent-Anna községben Steuer József tanító, Elek községében Neszly János jegyző, Magyar-Pécskán Lelik János földművelő és mások.

A méhészeti ismeretek szakszerű terjesztése céljából az 1877—1878-as években Arad szab. kir. városban egyesület alakult, »aradvármegyei okszerű méhész-egyesület« név alatt. Elnöke Húg József aradi postafőnök, jegyzője Babó Lajos, pénztárnoka pedig dr. Fényes Kálmán aradi ügyvéd, tagjainak száma pedig 1881-ben 13 volt. Az egyesület a városban és megyében dicsőre méltó tevékenységet fejtett ki az okszerű üzem meghonosítása körül, nemkülönben a gyűlésein megvitatott időszerű kérdésekkel az okszerű méhtenyésztés megizmosodásához nagyban hozzájárult.

Igy az 1879. évben, mikor a délmagyarországi méhészegylet a mézértékesítési kérdésnek útját egyengetni kezdte, az aradvármegyei okszerű méhészegylet azon évi július hó 20-án tartott gyűlésében szintén foglalkozott tagjai mézének értékesítésével.

Nagy kár, hogy az egylet már az 1882. évben feloszlott. De ezen veszteség folytán a méhészet iránti érdeklődés nem szűnt meg, mert a mint a fejlemények mutatják, az 1884. évi február havában, az aravidéki tanító-egylet egyik vitaköri ülésén Csik János és Simay István egy méhésztársulat megalakítását hozták javaslatba. A társulat céljául tűzték ki: 1. az okszerű méhészet terjesztését, 2. az alapszerzést, 3. a tiszta évi nyemremény 5%-ból tanítói segély-alap létesítését és 4. tagjai anyagi érdekeinek emelését. A méhésztársulat egyelőre csak a tanító-egylet központi választmányának tagjaiból alakítottatott. Mindegyik részvényes 5 frttal járult az alaptőkéhez, melynek egy részéből tartaléktőke alkottatott, a többi pedig méhtelep berendezésére fordított. Az 1885. évben a társulat már mézsztalékot juttatott tagjainak, pavillona felépítésére pedig a kormánytól 300 frt segélyt nyert. Az 1886-ik évet szintén eredménynyel zárta le, de sajnos, az 1891. évben feloszlott az is, mivel méhállománya majdnem elpusztult és nem akadt ember, ki a méhtelepet tovább kezelni hajlandó lett volna. — Ezen időben a városban számot tevő méhésze volt Hirschmann Vilmos, Scholcz József, Húg József és dr. Fényes Kálmánnak. Ők már a Berlepsch-rendszerű három soros, költés és mézürre beosztott kapitárokkal méhészkedtek, melyeket hazai viszonyainkra b. e. Grand Miklós országos méhészeti felügyelő alakított át. Grand Miklós működésének kezdete óta, mi az 1873-ik évre esik, ez az általán elfogadott rendszer az egész országban. Az 1873-ik évben alakult délmagyarországi méhészegylet alapszabályainak az 1885-ik évben történt kibővítésével, működési területébe Aradmegyét is felvette. Az egyesület az 1890-ik évben már mint magyar méhészek egylete, az aradi »alföldi és délmagyarországi általános kiállítás« ideje alatt, augusztus hó 16., 17. és 18-ik napjain, közgyűlést tartott. Kiállítása a nagy kiállításnak elég gazdag és tanulságos részét képezte.

Az 1885-ik évben a kormány szervezván a méhészeti szakoktatást, Aradvármegye az V-ik méhészeti kerületbe jutott. Vándortanítója 1885-től 1895-ig Vecsei Nagy Zsigmond volt Nagy-Szalonta székhelylyel, ennek elhalálózása után 1896. évi január hó 1-től kezdve Forgách Lajos Békés székhelylyel.

Az 1870. évi népszámlálás adatai szerint Aradvármegyében volt összesen 5842 méhkas. Egy-egy méhes gazdára átlag 12 kast számítván, Aradmegyében mintegy 486 tenyésztő volt számítható. A haladás magától is mutatkozott, mert hiszen pl. az Arad városában a népszámlálás idején megállapított 114 kas helyett 1878-ban már 250 találtatott. A

megye méhészetének újabb fejlődéséről, a mozgó szerkezetű kaptárak gyarapodásáról, a mézhozam növekedéséről érdekes adatokat nyújt az alábbi kimutatás, melyet a kerületi vándortanító az 1887. évtől kezdve az 1895. évig, a vármegye alispáni hivatal által kiszolgáltató adatok alapján állított egybe. A méhtenyésztéssel elért haladás, melyből egyesek, az iskolák és a megye gazdasági egyesületének buzgó példaadása mellett az oroszlanrész a kormány által bevezetett vándortanítást illeti meg, valóban fényesnek mondható. Az 1885-ik évben a kasok száma a mozgó szerkezetű kaptárokét már csak 1643-mal múlta fölül. A méztermelés pedig 306⁴⁸ mm. volt, értéke, egy mázsát 30 frttal számítva, 9194 frt 40 kr.; növeli ezen összeget 3532.³¹ klgr. viasztermelés (1 frtjával számítva), melylyel együtt az év jövedelme 12.726 frt 90 krt tett ki. — A városban kiválóbb méhészek Szabó János, Rauner Miklós, Húg József, Sarlot Domokos, Barton Ferencz, Cziráky Márton és mások. A kaptárak Dzierzon-Berlepsch és német lapozó rendszerűek. A nagyobb méhészetek évenként mintegy 2730 klgm. mézet és 25—30 kilogramm viaszt termelnek. A megyében levő ismertebb nagyobb méhészetek az alábbi kimutatásba vannak összefoglalva. A kormány által kinevezett méhészeti vándortanító működése mellett bőséges szerep jut a megyében a méhtenyésztési ismeretek terjesztésének munkájából a népiskolának és a szakintézeteknek, közöttük különösen a tanítóképezdének és a gazdasági ismereteket terjesztő intézeteknek.

A megye kiválóbb méhészeteket a következő lapon közölt két táblázat mutatja ki.

Kimutatás Aradvármegye nevezetesebb méhészeiről.

Sorszám	A méhtenyésztő neve	Állása	Lak hely	Hány méhcsaláddal méhészkedik	Milyen rend- szerű kaptá- rokban? a keret széles- sége és magassága	Mennyi mézet ter- mel	Mennyi viaszt termel	Jegyzet
1	Niedermayer János	tanító	Glogovác	40	22X31	5 mm.	—	viasztermelésre nem dolgoznak
2	Renleim Antal	»	»	38	22X31	4 »	—	
3	Zombori János	gyógyszerész jegyző	»	80	24X27	10 »	—	
4	Bildhauer Adalbert	kőműves	Paulis	184	országos	10 »	—	
5	Oszacski István	asztalos	Szemlak	80	24X27	6 »	—	
6	Totterman János	földműves	»	60	24X27	6 »	—	
7	Schöfer József	»	»	30	18X24	3 »	—	
8	Schöfer György	»	»	30	18X24	3 »	—	
9	Haj József	»	»	30	18X24	3 »	—	
10	Subkégel Mihály	»	»	40	24X27	5 »	—	
11	Kölln József	tanító	M.-Pécska	38	181 ₂ X24	5 »	—	
12	Lelik János	földműves	»	100	181 ₂ X24	12 »	—	
13	Adelman Ádám	kereskedő	Macsa	140	Berlepsch	14 »	—	
14	Mladin Gergely	lelkész	Kürtics	150	országos	15 »	—	
15	Csergő Gyula	honv. százados	Borosjenő	44	országos	2 »	—	
16	Adelmann Károly	tanító	Új-Szent-Anna	180	országos	20 »	—	

Kimutatás Aradvármegye méhészetéről, a megyei alispáni hivatal által kiszolgáltatott
adatok alapján.

B- v	Hány közsegből folytak be az adatok		Hány méhcsalád telettetett ki tavaszkor és pedig		Hány méhcsalád volt őszkor		Mennyi volt a méhcsaládok összes száma őszkor		Mennyi méz (méterházán- kint) termeltett a me- gyében és pedig		Mennyi az összes méz értéke (méter- házáját 30 fittal szá- málva) és pedig		Hány kilo viasz nye- retett és pedig		Mennyi a viasznak értéke(kilogrammm- ját 1 fittal szá- mlva) és pedig		Mennyi az összes méh- termékek értéke		Jegyzet
	a) mozgó szervezetű kaptrókbán	b) közönse- ges köpük- ben	a) mozgó szervezetű kaptrókbán	b) közönse- ges köpük- ben	a) mozgó szervezetű kaptrókbán	b) közönse- ges köpük- ben	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.			
1887	157	3734	3547	3784	3086	3784	6870	123 ⁵⁶	3706	80	.	3706	80	.	3706	80			
1888	172	1420	3874	3713	1562	3713	5275	172 ⁸⁹	5171	70	696	5171	70	696	5867	70			
1889	137	2492	2216	2493	2922	2493	5415	236 ⁰⁴	7081	20	986 ⁵⁰	7081	20	986	8067	70			
1890	157	2516	3399	3642	2742	3642	6384	231 ⁶⁷	6950	10	1704 ⁵⁰	6950	10	1704	8654	60			
1891	161	3140	3279	4423	3874	4423	8297	468 ²¹	14046	30	2443	14046	30	2443	16489	30			
1892	169	3011	5077	6345	3620	6345	9965	376 ²⁵	11287	50	1728 ⁵⁰	11287	50	1728	13016	.			
1893	170	3144	4740	5630	4163	5630	9793	333 ⁸³	9999	90	2355	9999	90	2355	12354	90			
1894	164	3857	4424	4857	3734	4857	8591	247 ⁰⁹	7412	70	2351	7412	70	2351	9763	70			
1895	190	3284	4878	5886	4243	5886	10129	306 ⁴⁸	9194	40	3532 ⁵⁰	9194	40	3532	12726	90			
Összesen							2495 ⁰	74850	60	15797 ⁰⁰	00	15797	00	90647	60				

IX. Halászat és haltenyésztés. Aradvármegye aránylag nagyon gazdag a haltenyésztés és halászat sikerének alapfeltételeiben. Kedvező klimatikus és földalakti viszonyai mellett különösen jelentékeny vízhálózat van, mely kiterjedésénél, főleg pedig változatosságánál fogva, sokféle és a legkülönbözőbb természetű halfajok megélhetésére alkalmas. — Főfolyója a Maros, mely mintegy 150 klm. hosszban a megye déli határát alkotva, eme szakaszán alakul át síksági folyóvá. Ez okból azután, nemcsak a rózsás márnát és a vele azonos életmódú tarkamenyt vallja sajátjának, hanem jóformán mindazon halfajtákat is, melyek a Marost magába fogadó Tiszában honosak. Közülök mint legjellegzetesebbet kiemeljük a fajtokot, kecsége tokot, süllőt, dévérkeszeget, harcsát, csukát, buczát, piros szemű és veres szárnyú keszeget. — A Marossal párhuzamos irányban folyik a megyét hosszában szelő Fehér-Körös, a mely vízmennyiség dolgában kisebb ugyan annál, de egyébként nevezetesen mederalakulás és esés tekintetében azzal sokban egyező lévén, halfaunája is csak annyiban tér el a Marosétól, amennyiben a fentebb említettek közül a legnemesebbek e folyó aradmegyei részén hiányzanak. Az e két folyót egymástól elválasztó Drócsa, valamint a bihari és Moma-Kodru hegycsoportok lejtőin fakadó számos hegyi patak viszont kiválóan kedvező a sebes pisztráng és pénzes pár életére, ellenben a megye nyugoti és síksági részén levő mocsarak a ponty, kárász, czompó s az azokkal rokon halfajokban bővelkedett egykoron. Bármennyire kedvezők is azonban a természeti viszonyok a halászatra nézve, tény az, hogy, mint az országban mindenütt, annál Aradvármegyében is hanyatlás mutatkozik a multhoz képest, ugyanannyira, hogy ez idő szerint vajmi csekély jelentőség tulajdonítható a szóban forgó őstermelési ágnek. Kétségtelen, hogy ez a hanyatlás nem csak egy, de több részben el nem hárítható okokra vezethető vissza. Így azon szoros összefüggésnél fogva, mely a főfolyó és a vele azonos természetű mellékágak halnépessége között fennáll, nyilván való, hogy a Tiszának egykor közmondásos halbősége jelentékeny hatással volt a Marosra és a Körösökre is s hogy ezen halbőséget követő halszűke természetesen a mi folyóink halállományának csökkenését is maga után vont. Ám de az, hogy az állomány megfogyatkozása még azon fajtáknál is szembeötlő, amelyeknek elterjedése kizárólag patakjaink forrásvidékére szorítkozik, általánosabb természetű okok fenforgásától is tanuskodik.

Tényleg sokban közreműködtek a haladó kultúrának nyomában járó okok is, mert hiszen ki ne tudná, hogy az erdőirtások révén módosult vízviszonyok, a nagymérvű vízlecsapolási munkálatok, a Maroson, még inkább pedig a Körösön végrehajtott szabályozási műveletek, a víz erejének gazdasági, ipari és forgalmi kihasználását czélozó s folyton szaporodó műveletek, mind oly természetűek, melyek a halszaporodást és táplálkozást hátráltatják s ez okon a haltenyésztést alapjában támadják meg. A mit

azok meghagytak, azt a rendszeressé vált rablógazdálkodás is segítette tönkretenni. Eltekintve attól, hogy a lakosság oláh ajkú részénél a hal, mint bőjti eledel, kiválóan fontos ételmi czikk, minélfogva a halfogást a nép minden időben nagyban űzte, lassanként a verseny e részben annyira ment, hogy a maszlag, a dynamit, a mésztej, szóval a halat tömegesen pusztító fogási módok alkalmazása vált rendessé. Ily viszonyok között csak természetes, hogy a halászati jogok lassanként teljesen elértéktelenednek s a halászat ügye iránt az érzék is csaknem megszűnt. A javulás első nyomaival akkor találkozunk, midőn külföldi példák nyomán a mesterséges haltenyésztés meghonosítása érdekében az 1868-iki állami költségvetésbe nagyobb összeg vétetett fel. Ebből az összegből nyert segélylyel állítattatott fel Déznán az ország egyik első ily irányú telepe, mely nagy reményre jogosítva kezdte meg működését. Nincsenek adataink arra nézve, hogy meddig működött s miért szüntette meg munkásságát, de tény az, hogy már hosszú idő óta szünetel, mi annál sajnálatosabb, mert aránylag nagy befektetés árán létesült s mert a mai nagy halászat mellett bizonyára előnyösebben lenne hasznosítható e terület halászatilag, mint szénatermeléssel.

A nyolczvanas évek végén, gróf Nádasdy Ferencz birtokán, Soborsinban készült egy kisebb pontytenyésztésre alapított tógazdaság, valamint a Trojás patak rendszeres benépesítésére egy kisebb pisztráng költőtelep. Még későbben Boros Béni Gurahonczon rendezett be egy malompatak felhasználásával egy kisebb, csak 7—8 holdnyi terjedelmű, tógazdaságot, mely pontyon kívül süllők tenyésztésével is tett kísérletet. Ennek sikerén felbuzdulva, a gazdasági és ipari téren oly üdvösen működő arad-csanádi vasutak lelkes igazgatósága szintén felkarolta az ügyet annyiban, hogy a tulajdonát képező erdőségek hegyi patakjainak benépesítésén ugyancsak Gurahonczon egy kisebb költő-telepet létesíttetett, a melyben három év óta folyik a költés, évenként 30—40,000 drb közönséges és szivárvány pisztráng kiköltésével szolgálva hivatását. — Felette óhajtandó, hogy e példák mennél több követőre találjanak, mert eltekintve attól, hogy Aradvármegye aránylag bőven nyújtja az oly helyeket, melyek ma teljesen meddők s halászat révén a termelésre nézve megnyerhetők volnának, bizonyos az, hogy a fenforgó körülmények között csak is a mesterséges tenyésztés előnyeinek felhasználásával lesz lehetséges vizeinket újból benépesíteni.